

Stora Mosse 75 år

*Ett levande koloniområde
med gamla anor*

Förord

Stora Mossens koloniområde firar i år 75-årsjubileum. För 75 år sedan var Stora Mossen en lantlig idyll utanför storstaden. Idag ligger området insprängt som en oas centralt i samma storstad.

För alla de koloniägare som själva inte har sina rötter här ute vill vi gärna ge lite av Mossens historia och utvecklingen fram till nuet. Det finns då så mycket att berätta att man lätt skulle kunna fylla en bok, men vi har begränsat oss till att ge de viktiga hållpunkterna. Vidare ger oss ett par av "de som var med" en inblick i hur livet i Mossen tedde sig i barnaögon förr i världen. Många fler skulle kunna berätta om "sitt" Mossen och vi hoppas att de äldre här ute vidareförmedlar *sin* historia till de nytilkommande. På så sätt hålls traditionen vid liv.

Dagens kolonister har givetvis sina tankar och sina idéer om hur man vill nyttja de möjligheter som tillgången till en kolonilott ger, men visst ger det ett visst perspektiv på samhället när man går och påtar i de rabatter som tidigare generationer förberett åt oss.

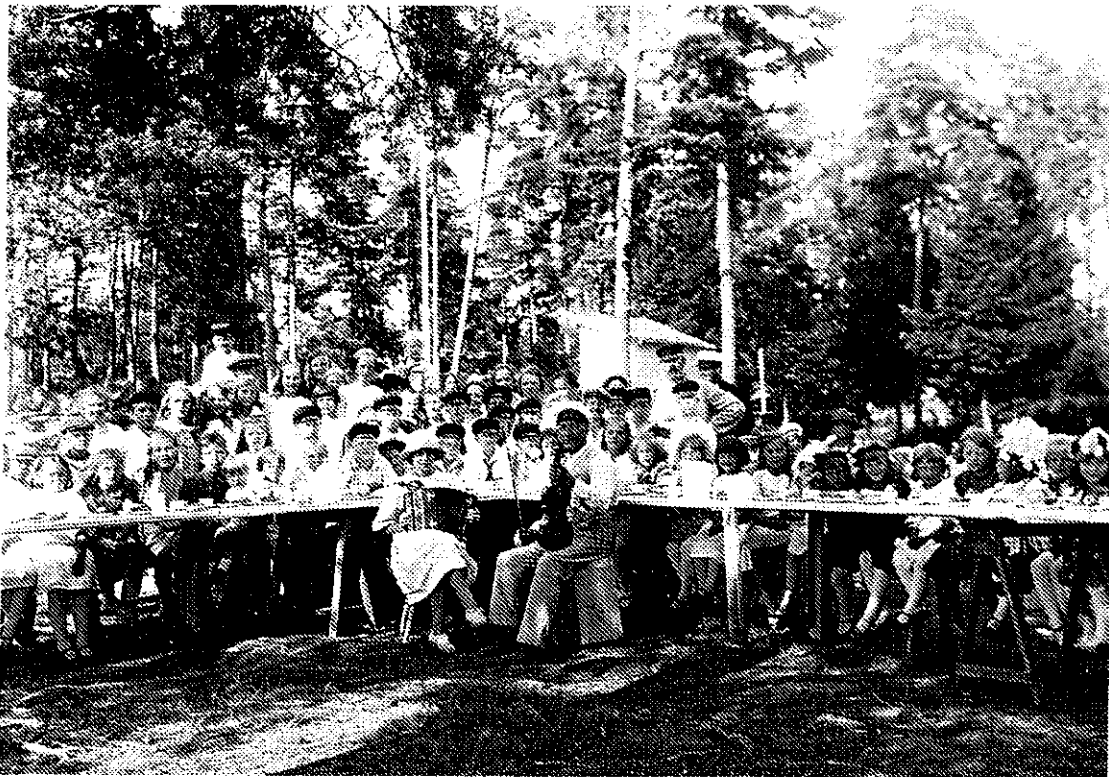
De som idag skaffar sig en kolonistuga här ute är till största delen familjer med bostad i innerstan. De besjålas av en längtan att odla och skörda men har inte råd eller lust att ikläda sig de kostnader som ett sommarställe innebär.

Vi hoppas att de unga familjerna i vårt område ska föra Anna Lindhagens idé om odlingens tillfredsställelse vidare till kommande generationer.

Inga Holborn

Stora Mossen 1921. Det stora huset i bakgrunden är Stora Mossens gård, och man skymtar där även stallbyggnaden. Gårdshuset var beläget vid nuvarande entrén till gymnasiet. Flertalet av lotterna på östra området fick ge vika för gymnasiet.

Midsommarfest 1924.

Från potatisodling till koloniförening...

De kom från stan. Med spadar, krattor, korgar och diverse redskap åkte de spårvagnen till Fredhäll. Promenerade över flottbron till Alvik och vidare genom skogen upp till Stora Mossens gård.

Som verkliga nybyggare satte de igång att röja mark, elda, ploga, gräva och plantera. De första kolonisterna hade kommit. Året var 1915. Stockholms stads Trädgårdsförening hade året innan arrenderat Stora Mossen och delat upp gården i mindre tomter som intresserade "amatörjordbrukare" kunde få hyra.

Det var en lantlig idyll de kom till. Gårdens boningshus låg där läroverket ligger idag. Runt om fanns det stallar, ladugård och uthus som hör en gård till. Fortfarande böljade säd på åkrarna runt om och hästar betade i hagen där nu idrottsplatsen ligger. Två statarstugor fanns där också och en handelsbod uppe vid nuvarande Båvervägen.

Kolonisterna fick låna häst och plog från gården för att plöja sina lotter. Ett brett dike avvattnade torvmossen. I slutet av Krokvägen låg en sopstation där man kunde göra av med hushållssoporna. Gångstigar ledde fram till lotterna och rakt genom området gick ett stort dike.

De lade ner mycket arbete de nya odlarna. Och det var inte bara nöje och fritidssysselsättning det handlade om. Första världskriget pågick för fullt och det rådde allmän matbrist. Därför var allt man kunde odla och lagra ett välkommet tillskott till hushållet. Mest odlades potatis och rotsaker.

En egen stuga var drömmen...

Drömmen de nya kolonisterna hade med sig var också att så snart som möjligt bygga sig en stuga på lotten så att hela familjen kunde flytta ut över sommaren. Redan 1916 började de första stugorna växa upp. De flesta byggdes av spillvirke och billådor med pärlspont och fyllning av kork och sågspån.

Med stugorna blev det också ett helt annat liv i området. Den typiska kolonisten var en ung familj med två-tre barn. De flesta i samma ålder, vilket bidrog till att samvaron kolonisterna emellan snabbt

utvecklades. Redan tidigt på våren kom de utdragande med sina flyttlass för att leva lantliv till sent på hösten. Det fanns rikliga möjligheter för barnen att både bada och leka i skogarna runt omkring. Varken Ålsten eller Abrahamsberg hade bebyggts ännu.

Men det var inte bara barnen som nyttjade den omgivningen. Skogarna var rika på skogshallon, blåbär, lingon och svamp som togs tillvara som ytterligare förstärkning i hushållet.

Handelsboden som på söndagarna var öppen till framåt elvatiden blev snabbt en samlingsplats. Där träffades gubbarna i området och kopplade av med en pilsner uppe i skogsbacken. Då och då till musik.

Festplatsen blev också ganska snart en samlingspunkt med olika begivenheter - tävlingar, lekar eller dans - där inte bara kolonisterna utan även omkringboende barn- och ungdomar träffades.

En väg behövs...

Ganska snart började man diskutera gemensamma intressefrågor. Särskilt angeläget var det att lösa vägfrågan. Det var ett åtagande för Trädgårdsföreningen, men det visade sig att det var lättare sagt än ordnat.

Även andra gemensamma frågor pockade på en lösning. Missnöjet var stort med Trädgårdsföreningens sätt att tillvarata kolonisternas intressen. Därför kallades till ett möte där man allmänt diskuterade de här frågorna. Det resulterade i att man kallade till ett nytt möte där man då bildade Koloniföreningen Stora Mossen. Detta hände 1916.

Kontrakt med Stockholms stad...

Vid ett extra sammanträde i Koloniföreningen föreslog styrelsen att man skulle begära att få överta kontraktet med Stockholms stad. Alla var eniga och mötet antog följande resolution:

"Kolonister vid Stora Mossen i Bromma samlade till allmänt möte den 13 juli 1919 uttala sin enhälliga önskan att själva få överta arrendet av Mossens koloniområde. Samtidigt fick styrelsen i uppdrag att träda i underhandlingar med styrelsen för Koloniträdgårdar i Stockholm om övertagandet av dess arrendekontrakt med Stockholms stad."

Detta var ett beslut som gav styrelsen åtskilliga år av träget arbete för att nå det målet. Beslutet betydde samtidigt att föreningen nu stod inför en ny utveckling som innebar att man måste göra en omkonstruktion till en juridiskt och ekonomiskt ansvarig förening. Detta skedde 1924 då koloniföreningen Stora Mossen UPA bildades.

Tid även för nöjen...

Efter de första intensiva uppbyggnadsåren följde tider med lite lugnare takt. Det blev mer tid över till nöjen och förströelse. En nöjeskommitté tillsattes med uppgift att arrangera gemensamma festligheter. Den allra första höstfesten anordnades en augustinördag 1926. På programmet stod såväl tal, sångkör som fyrverkeri. Höstfesten firas traditionsenligt ännu idag.

Staden kryper närmare...

Den ursprungliga lantliga idyllen började emellertid så smått naggas i kanten. Villabebyggelse och även höghus började växa upp runtomkring. Stadsplaneringen kom allt närmare området och 1929 såg det ganska hotfullt ut för kolonisterna. Stadsplanenämnden hade gjort utstakningar under året och man fick klart för sig att det fanns avsikter att anlägga gator och tomter långt in på koloniområdet.

Här gällde att rädda vad som räddas kunde. Styrelsen fick i uppdrag att undersöka om det var möjligt att få behålla området och samtidigt få in det i stadsplanen. Man tog kontakt med KFs arkitektkontor för att få hjälp att utföra en stadsplan som tillvaratog kolonisternas intressen och man begärde underhandlingar med fastighetskontoret. Det resulterade så småningom i att föreningen äntligen fick arrendekontrakt med Stockholms stad.

Inte utan kamp...

Kampen för området var inte slut med detta. I årsmötesprotokoll från 1930 kan man läsa om hur föreningens ordförande manade medlemmarna att slå vakt om sitt område och att vårda var och en sin täppa så föredömligt som möjligt så att myndigheterna under inga omständigheter skulle kunna åberopa vanvård som anledning till att konfiskera området.

När frågan om Nyängsvägen blev aktuell följde många och ingående diskussioner med fastighetskontoret om vägens sträckning och inte minst om ersättning till de kolonister som förlorade sina lotter. Man lyckades efter envisa förhandlingar få väsentliga ändringar av den sträckning som var bestämd för Handelsvägen (Mossvägen) i stadsplanen och man lyckades rädda 20 lotter. För dem som inte gick att rädda nåddes en uppgörelse om full ersättning och lika värdering av samtliga berörda lotter. Återigen kan man notera att en förutsättning för att koloniområdet skulle få ingå i stadsplanen var att samtliga lotter sköttes väl. Förvuxna och vanskötta tomter fick på inga villkor förekomma. Angränsande skogspartier och öppna platser skulle hållas städade.

1934 var det åter dags att rapportera om underhandlingar med fastighetskontoret om villkoren för nyttjandet av området. Det förslag man slutligen då enades om gick ut på att föreningen skulle hyra området på vanligt arrendekontrakt på 20, eventuellt 25 år, och att det bara skulle vara uppsägbart vid verkligt behov av vägar eller dragning av ledningar. Arrendeavgiften skulle då stanna vid ca 6 öre per kvadratmeter mot det ursprungliga förslaget 15 öre, vilket styrelsen funnit alldeles för dyrt.

Lugnet efter stormen...

I september 1935 var underhandlingarna till slut klara och det länge efterlängta målet äntligen nått. Nu kunde föreningen börja ägna sina krafter åt att lösa en rad andra gemensamma uppgifter för att förbättra och försköna området. Att allt förflöt lugnt under en längre period tyder den sparsamma dokumentationen på. Styrelseprotokollen upptar i stort frågor om skötsel och allmänt underhåll av ungefär samma karaktär som fortfarande ges huvudvikt. Dock med några undantag.

Som ett litet kuriosum kan berättas hur man vid planerandet av midsommarfesten 1947 upptäckte att dansbanan var i så dåligt skick att man nog skulle tvingas inställa festen - det var bara en månad dit. Men då drog man man ur huse och dagen före midsommarafton var en ny dansbana på plats! I senare protokoll kan man i suckar från senare styrelser utläsa avund över sådan mangrann uppställning för det gemensamma som med åren blivit allt sällsyntare.

För ett koloniområde är naturligtvis vatten en angelägen fråga. Det första vattennätet fick man redan 1921.

På 1940-talet drogs det in kommunalt vatten med tappstationer till de olika tomterna, till stor belåtenhet för alla. Ett stort steg var naturligtvis då också när de gamla torrdassen ersattes av vattebtoaletter.

Ingen glädje varar dock beständigt - så ej heller vattenledningar. I gamla protokoll kan man följa de bekymmer dessa började vålla styrelsen på 70-talet.

På våren 1970 upptäcktes inte mindre än 21 vattenläckor! Från och till diskuterades med staden, men först 1976 blev det riktigt allvar. Vattenräkningen var plötsligt uppe i 50 000 kr - dvs mer än dubbelt så hög som 1990. Efter många turer med stadens representanter stod det nya ledningsnätet klart våren 1977 - med undantag för östra området. Efter en ordentlig översvämning även där blev detta högaktuellt 1980. Frivilliga kolonister ställde upp med spadar i högsta hugg och utförde själva arbetet sedan man lyckats att få staden att bekosta materialet.

I vägen för en trafikled...

Slutet av 1960-talet präglades av den ständigt aktuella kontraktsfrågan. Den komplicerades då av den regionplaneskiss över Stockholmsområdet som var föremål för omfattande diskussioner. Innan frågan om hur Brommaområdet skulle disponeras var klar kunde inte kontraktsfrågan lösas. Vad som bekymrade kolonisterna i Stora Mossen mest var ett förslag om den s k Sättraleden - en motorväg som skulle dras rakt genom området via en högbro med bropelare placerade inom området bl a på festplatsen. Dessbättre slapp man att hamna under motorled sedan de styrande till slut förkastade det förslaget till förmån för Essingeleden.

1969 var äntligen kontraktsdiskussionerna till ända för denna gång. Det blev visserligen en höjning av arrendeavgifterna men förlängningen kom att gälla till 1980.

Ljus över Mossen...

Ungefär samtidigt passerades ytterligare en milstolpe. Det drogs in el i området. Detta skedde inte utan diskussion - många av de äldre tyckte inte att det var nödvändigt. 1969 hade man emellertid kommit så långt att det förelåg principförslag och kostnadsberäkningar från Stockholms elverk. Kolonisterna fick anmäla intresse och för att det skulle genomföras krävdes att två tredjedelar av samtliga var positiva. Så var trots allt fallet och man kunde påbörja även den moderniseringen. När man ändå grävde ner kablar beslöts dess-utom att man skulle lägga ner telekablar, och så gjorde även telefonen sitt intåg i många stugor.

På 60-talet tillkom ytterligare en samlingpunkt inom området. Den gamla Konsumbutiken ansågs inte längre tillräckligt lönsam och föreningen fick överta lokalerna och fick därmed ett riktigt föreningshus.

En ny tid bryter in...

1960 och -70-talen var kanske inte de mest livaktiga i föreningens historia. Men detta var inte något som rörde enbart Stora Mossen.

Ovissheten om kontraktens förlängning bidrog visserligen till en del, men det var samtidigt en tid med stora förändringar i samhället i stort. Människor fick det bättre. Allt fler kunde skaffa sig bil som innebar ökad rörlighet. Allt fler kunde skaffa sig fritidshus av annan karaktär. En allmänt förbättrad standard breddade fritidsutbudet även för det stora flertalet. Det blev möjligt att för överkomligt pris åka utomlands. Alternativen blev så många fler. TV blev ett givet vardagsnöje.

I Stora Mossen märkes det på olika sätt. Fram till mitten och slutet av 60-talet var det vanligt att familjerna bodde hela sommaren i sina stugor. Man flyttade ut när skolorna slutade och återvände till stan när skolorna började. Nu började man "pendla". Även odlingarna ändrade karaktär. Lotterna blev mer "rekreationsvänliga" med mindre av nyttoodling och mer av gräsmattor, uteplatser och blomsterodlingar.

Plötsligt var där heller inte så många barn som tidigare. I mitten av 70-talet fanns där endast två. En ny kategori kolonister började också komma till. Från början var det huvudsakligen arbetare och hantverkare som sökte sig dit. Somen gammal kolonist uttryckte det - det var "fattigmans fritidsnöje". Om än inte alla var direkt fattiga så var det en överkomlig möjlighet för vem som helst att lämna stan och leva lantliv, samtidigt som man drygade ut hushållet med frukt och grönsaker. Nu kom emellertid allt fler tjänstemän och människor med andra bevekelsegrunder för att skaffa sig en kolonilott.

Åter attraktivt...

1980-talet har sedan visat på ett uppsving igen för kolonilivet. Åter har barnfamiljerna hittat dit. Idag finns ett 70-tal barn på området vilket är glädjande. Efterfrågan på stugor är nu åter stort såväl i vårt område som i regionen i övrigt. Priset på stugorna varierar beroende på kvaliteten men är jämförelsevis billiga eftersom man med hembudsförfarandet förhindrar spekulat. Därför är de ett attraktivt alternativ i fritidsutbud. Särskilda värderingsmän finns på området och de utbildas genom att kommunen varje år anordnar värderingskurser samt fastställer prislistor som värderingsmännen måste hålla sig till.

Miljöprogram...

Byggnadslovsverksamheten handhas sedan 1982 av styrelsen som även i det avseendet har strikta regler att hålla sig till. Bl a upprättades 1983 ett miljöprogram som tagits fram i samverkan med intresserade kolonister.

Där framhålls bl a att det ifråga om odling bör finnas stor individuell frihet. Variationer i odlande gör miljön intressantare. Samtidigt vill man gärna bevara en viss karaktär inom området som trots allt närmar sig den ålder då det kan betraktas som kulturhistora. Helst ser man därför att nybyggnation ansluter till den gamla stilen. Även om det betonas att varje stuga ska vara individuell gör man vissa begränsningar när det gäller material och färger för att bevara helhetsintrycket. Vid om- och nybyggnad förordas papp eller tegel som takmaterial och röd, gul, vit och blå täckmålning på snickerier - dvs de material och kulörer som är tradition på koloniområdet.

Segslitna förhandlingar om arrenden och arrendeavgifter går som en röd tråd genom protokollböckerna och där skiljer sig inte de senare åren från tidigare. När kontrakten löpte ut 1970 hotade en chockhöjning av avgifterna men koloniföreningen i Stockholm, som biträdde i förhandlingarna, lyckades få igenom 25-årskontrakt gällande från 1980 - utom för östra området som skulle få nöja sig med 5 år. Efter att styrelsen besvärat sig över det beslutet fick sedermera även östra området samma villkor.

I samband med de nya kontrakten ställde fastighetskontoret villkor på strikt tillämpning av hembud och att intresselista/kölista skulle upprättas.

Kontrakten gäller mellan staden som upplåtare och föreningen. Föreningen tecknar sedan avtal med den enskilde kolonisten. Kontrakten konverteras vart femte år från 1980.

Det kan bli ännu bättre...

Fortfarande finns det förutom sedvanligt underhåll önskemål om ytterligare förbättringar av de gemensamma anordningarna. Dock har man inte under de senaste 10 åren lyckats få gehör för några förbättringar trots att de varit "prioriterade" i kommunens planer sedan 84-85. Ett skäl som ofta andras är att Stora Mossen är ett välskött område som alltid legat steget före många andra områden som därför måste få komma i första hand.

Det som nu ligger närmast om hjärtat är en lekplats - något som motionerats om till ett flertal årsmöten. I underhandlingar med kommunen kom man så långt att man skulle få disponera/hyra mark vid "skidbacken", men då själva få bekosta utrustningen. Samtidigt var villkoret att lekplatsen också skulle betjäna hyreshusen i närliggande område. Sista ordet i den frågan är ännu inte sagt, men önskemålet om en lekplats kvarstår.

Inför 75-årsjubileet kan också konstateras att trots många hot genom åren har man lyckats bevara området i det närmaste intakt. Men staden fortsätter att krypa än närmare - det finns omfattande planer på utbyggnad av idrottsplatsen i flera etapper. Den nuvarande grässlätten kommer att försvinna. I en första etapp räknar man med att det ska byggas puttbanor och närspelsbanor för golf. Det blir sedan golfhall, reception, tennishall, tennisbanor, restaurang mm. Och parkeringsplatser. Vilka förändringar det kommer att föra med sig för "mossenborna" är för dagen svårt att förutse.

Barndomsminnen från Stora Mossen

Elvi Flodin

Året var 1919. Elvis föräldrar hade bestämt sig för att köpa en kolonistuga i Stora Mossen. 700 kronor skulle den kosta, men då ingick möbler och diverse redskap. Elvis far lyckades emellertid jämka och pruta till 500 kronor. Den 1 november tillträdde de.

1921 blev Elvis far medlem i Koloniföreningen Stora Mossen UPA. Andelsavgiften var fem kronor och arrendeavgiften gick lös på 24 kronor om året.

- När vi kom hit var Stora Mossen rena landet, minns Elvi. I de stora skogarna runt omkring fanns massor av djur och sångfåglar. Inga skator och gråsparvar. Inget motorbuller från bilar och flygplan.

Den långa vägen...

För att komma till Mossen åkte Elvi och hennes föräldrar spårvagn - linje 13 - till Ulvsundavägen. Sedan gick de gångstigen genom skogen - det som nu är Stora Mossens backe. En smal landsväg ledde sedan förbi bondgården som låg där gymnasiet nu ligger. Till höger fanns ladugården med kor och höns. Sedan skulle man till den lilla bron som gick över det breda diket som gick tvärs genom hela koloniområdet.

- Det var lång väg att gå från spårvagnen, minns Elvi. Alla hade vi mycket att bära och känka på. Allt skulle man flytta med sig ut på våren och på hösten skulle man dessutom ha med sig allt det man skördat hem.

- För många var det så att de inte hade dubbla uppsättningar av sängkläder och husgeråd. Då flyttade de ut allt bohaget från stan med lastbil. Det var alltid lika spännande att se om den lilla bron över diket skulle hålla.

De flesta var unga barnfamiljer. De odlade potatis, kål, morötter, rödbetor, spenat och ärter. Rabarber, vinbär och krusbär hörde också till och man planterade fruktträd.

- Gräsmattor och blommor var det just inget utrymme för, säger Elvi. Man använde all jorden till nyttiga saker. En och annan liten flox, borstnejlikor och kanske ringblommor var så långt man sträckte sig. Sallad var okänt på den tiden och likaså tomater.

Uteplats i skogsbacken...

I början hade man inte heller någon uteplats på tomten.

- Vi gick upp i skogsbacken, berättar Elvi. Där satte man upp hängmattor och flera snickrade bord och bänkar. På söndagarna tog man sin kaffepetter och stickningen i en korg och satt i skogsbacken. Så småningom blev syrenbuskarna så stora att var och en fick sin lilla berså intill stugan. Man ville gärna gömma sig undan tillsyn. En del hade syrenhäckar så stora att de skydde hela stugan.

Lekplats i skogen...

Barnen brukade leka i skogen mest hela dagarna. Och uppe på Kråkberget, som man kallade berget där skidbacken sedan uppfördes.

- Vi lekte affär och vi hade "små hem", minns Elvi. En stor gammal sophög fanns det, där vi kunde hitta vackra porslinsbitar, som vi använde till fat och liknande när vi lekte.

- När det regnade stod vi på förstukvisten och ropade till varandra: "Regna, regna duktigt! Solen kommer snart igen. Regna, regna duktigt! Solen kommer snart igen." Sedan sprang vi barfota ut i vattenpussarna på vägen. Vi sprang förresten alltid barfota.

- När det regnade hela dagarna lekte vi på vindarna hos varandra. Då kunde vi leka med våra dockor och ibland spelade vi kort. Svarte Petter och Svälta räv var populärt. Namnsdagar och födelsedagar innebar oftast stora barnkalas med saft och bullar. I början av augusti minns jag särskilt att det var fest flera dagar i rad - vi firade Karin, Tage och Arne.

Vatten vid vägskälet...

Då som nu kunde det förstås bli torrperioder och då måste man vattna.

- Det fanns en vattentunna vid varje vägskäl, berättar Elvi. Vi var väl 8 - 10 hushåll om varje vattenledning. Då var det ett kånkande och bärande av tunga vattenhinkar och kannor på kvällen när männens arbetsdag var slut. Inga spridare i solgass där inte. Det var stora tunga plåthinkar och kannor - plasten var ju inte uppfunnen då. Även vi barn fick hjälpa till. Jag hade en egen liten vattenkanna på två liter. Den var röd och vit.

Någon sophämtning minns inte Elvi att det förekom. Men det blev ju inte heller så mycket avfall. Inga ölburkar, inga plastpåsar, hushållspapper eller mjölkpaket.

Affären var en träffpunkt...

Affären låg vid Krokvägens slut, där Bävervägen nu går fram.

- Det var en öppen handelsbod, ungefär som på Skansens julmarknad, berättar Elvi. Men den var så mycket större. Det var öppet även på söndagsförmiddagarna för att man skulle kunna köpa färsk mjölk. Då träffades också en del av gubbarna och satt i backen intill handelsboden och pratade över en pilsner.

- Vi köpte lösmjölk i en emaljerad flaska och alla specerier och matvaror vägdes upp i papperspåsar i affären. Vi hade en kasse eller en korg med oss, som vi bar hem varorna i. Påsarna användes sedan till männens matsäckssmörgåsar.

Sedan fanns där förstås en kompost på varje tomt för trädgårds- och köksavfall. Där kunde igelkottarna som bodde under stugan hitta sin försörjning.

På flera ställen i skogsbrynet fanns torrklosetter. "Om du något hjärta har, lämna en bit papper kvar" hade någon skrivit på väggen. På tomten hade man dessutom en tunna med lock - avsedda för tömning av barnens nattkärl - och en stor sten på locket. Ändå hände det en gång att en pojke trampade ner i en sådan tunna.

Hushållsbestyr...

El och kylskåp hörde förstås inte heller till den tidens bekvämligheter.

- Vi hade en källare under en lucka i köksgolvet, berättar Elvi. Sedan fanns det en liten spis, ett fotogenkök och fotogenlampor. Mammorna hade det knogigt. Allting måste ju göras för hand. Alltid hängde det tvätt på tork. Mamma strök mina klänningar med strykjärn som värmdes på spisen eller fotogenköket.

- Mellan hushållsbestyren skulle trädgårdslanden rensas från ogräs och gallras. Men de hann ändå med att dricka kaffe och skvallra lite. De var sällan "du" med varandra. Det var fru Karlsson, fru Andersson, fru Palm osv.

Genom skogen ner till sjön...

Varma dagar gick barnen till sjön nere vid Ålsten och badade.

- Mamma - det var bara hon av tanterna som gjorde det - tog med en skock ungar och gick genom skogen. Stigen gick ungefär där Nyängsvägen nu går. Första biten var det riktigt kuslig skog med höga tallar och granar. Ingen sol kunde tränga ner till marken. Sedan gick vi ett litet stycke efter en bergvägg och till slut kom vi fram till de stora fälten och ängarna där Ålstenstorg och radhusen nu ligger. Vi gick

vid den högra sidan av fälten, intill skogen. Nästan framme vid sjön fanns en gård där vi gick förbi hönshuset och sedan var vi nere vid stranden och vårt badställe.

- Vår badplats är det enda ställe som är sig likt från den tiden, konstaterar Elvi. Samma stora stenar ute i vattnet, samma stenar som vi satt på vid stranden och samma steniga botten.

- Ganska snart byggdes villor och hus i området och spårvägen drogs fram där. Vi blev större och då cyklade vi till Solviksbadet i många år.

Och så var det fest...

I skogsbacken ovanför början av Brovägen fanns en dansbana.

- Det var inte några tombolor då, säger Elvi. Däremot fanns det en gottkiosk och kaffeförsäljning. Vi köpte klippkort med tio danser för en krona. Det var dans varje lördag och söndag och då kom det många trevliga ungdomar från Äppelviken för att roa sig.

De stora festerna var redan då midsommarfirandet och höstfesten.

- Festerna inleddes med att vi barn tågade genom koloniområdet med flaggor i hand och musik i täten. Då hade vi söndagskläderna på och nystruken rosett i håret. En midsommar minns jag att vi var utklädda i kläder och mössor av kräppapper som våra mammor hjälpt oss med. Vi föreställde olika sorters blommor.

- Eftersom det ännu inte fanns någon belysning på vägen var det kolmörkt på området på höstkvällarna. Det var ju bara mörka skogen runtom. Därför var det extra festligt vid höstfesten när kulörta lyktor lyste upp alla stugorna. Vi barn fick dessutom vara uppe längre än vanligt för att titta på fyrverkeriet som avfyrades vid tiotiden. Då skickades raketerna upp från berget och gnistorna dalade ner över Mossen. Jag var både imponerad och lite rädd - tänk om en sådan stjärna inte hade slocknat utan trillade ner rakt på mig!

När bebyggelsen kom närmare och Bävervägen skulle dras fram måste dansbanan flyttas till berget där den nu ligger.

- Det är ju en ganska besvärlig och kuperad terräng där, och många befarade att det skulle hända olyckor där när gubbarna hade festat om och blivit lite ostadiga på benen.

- Själv brukar jag titta på barnen som brukar klänga på den stora stenen som ligger i slänten och då kommer jag ihåg hur duktig man kände sig när man själv lyckades komma upp på den för första gången.

Men tiden gick...

Tiden gick. Äppelträden växte upp och bar frukt. Staden växte och omslöt Mossen. Bromma flygplats kom till och biltrafiken ökade.

- Det blev ganska tyst på Mossen en tid, säger Elvi. Vi barn växte upp och fick intressen på andra håll. Människorna fick det bättre och de behövde inte odla så mycket grönsaker. Men de fortsatte att glädja sig åt grönskan, de gröna gräsmattorna och blommorna. De byggde ut sina stugor. De små förstukvistarna försvann för man ville ha flera rum.

- Nu har var och en sin vattenledning. Vi har elektricitet med alla bekvämligheter det för med sig i form av ljus, värme och kylskåp. Vi har telefon och toaletter. Ändå tycker många att det är obekvämt att ligga kvar här över natten - det är så enkelt att ta bilen in till stadslägenheten, konstaterar Elvi med visst vemod.

- Men vi börjar odla grönsaker igen, noterar hon samtidigt belåtet. Vi har upptäckt fördelen med hemodlade giftfria grönsaker och jag tror att vi mer och mer kommer att gå in för nyttiga trädgårdsprodukter. Kanske kommer vi i framtiden att gräva upp våra gräsmattor och odla rotfrukter och grönsaker igen.

Här ser vi Elvi Flodin framför familjens hus i början av 20-talet

Kurt Classon

Bilen! Det är bilen som allra först dyker upp i minnet hos Kurt Classon när vi ber honom berätta om sin barndom i Mossen på 20-30-talet.

När han var 5-6 år fick han "ärva" en väldigt fin bil av ett par pojkar på östra området. Det var en stabil sak med riktig styrning och plåthuv. Pojkarnas pappa, som bestämt var smed och därtill allmänt händig som så många andra på området, hade byggt den och den tålde det mesta. Med den hjälpte Kurt till att köra sten och torv och sand och vad som nu kunde bli aktuellt. Det var en vanligt sysselsättning på kolonin då. Den fina matjord vi idag kan glädjas åt är till stor del ett resultat av det idoga jordförbättringsarbetet som "nybyggarna" lade ner. Många hade rejält styv lera att handskas med och Kurt minns att de på hans fars lott röjde sten i mängder. Stora stenar som man fick bända loss och frakta bort med möda. Det var här bilen kom så bra till pass. Att det dessutom kunde bli en och annan liten slant kändes ju inte helt fel.

Trollskogen...

Mossen, ja. Den låg mitt emot Ängsvägen och var bevuxen med björkskog. Ett eldorado för barnen att leka i.

- En trollskog, säger Kurt lyriskt. Förmodligen var den inte så stor som jag minns den. Men den var så vacker med stigar som labyrinter. Som gjord för lekar. Där var så rent, man blev aldrig smutsig där. Och varje ledig dag drog männen i området dit med sina kärror för att hämta torv så den var till både nytta och glädje. En fotbollsplan fanns också på ängen där.

Ett stort dike avvattnade mossen. Det gick tvärs genom området. För att få fall lyftes vattnet med en vindmotor som stod på området. Därefter blev det allt djupare och bredare - bortåt tio meter i andra änden - och det passerade sedan Abrahamsberg ner till sjön. Det gällde att inte ramla i diket för det var inte något särskilt rent vatten. Och fullt med iglar fanns där också.

Det hela försvann så småningom. När man började fylla igen ängen öppnade sig diken som var en ren avgrund av blå lervällning under det ganska tunna torvskiktet. De diken som bildades blev en ny spännande lekplats - men säkert var den livsfarlig. Släppte man ner stenar där försvann de snabbt ner med ett slurp. Men de gjorde också små lerkulor som de fäste i änden av en käpp och snärtade iväg på varandra och det var kanske det mer än farligheten som mam-morna ojade sig över. Hur bottenlös leran var visade sig när man skulle fylla igen - man tippade sten där i 50 år!

Ett fönster mot fest...

Det Kurt trots allt allra helst minns är dansbanan och festerna. Kurts far Isidor kom till Mossen 1919. Familjen som så småningom kom att bestå av sex barn, varav Kurt var minstingen, bodde hela somrarna på vad som nu är Handelsvägen 29. Pojkarna sov på vinden. Det var kanske lite trångt - för att få plats fick äldste brodern gå upp sist - det var han som fick sova på vindluckan sedan han stängt den.

Om man tror att trängslen i huset är det som sitter kvar i minnet hos Kurt tar man emellertid fel. Nog fick de plats alltid. Och från fönstret på vinden hade pojkarna utsikt över den dåvarande dansbanan. Där kunde man ligga och lyssna till musiken och kolla in dansen.

Det dansades både lördagar och söndagar och ofta var det offentlig dans. I början var det kolonister som spelade där. Kurts äldre syster Astrid spelade dragspel och var ofta anlitad tillsammans med ytterligare någon musikanter.

Så småningom blev det allt fler offentliga danskvällar. Då kom det också folk utifrån, främst från Äppelviken, och det var ett välkommet inslag inte minst som de spenderade en och annan slant i gottkiosken och på dansbiljetter.

Dansbiljetterna kostade 10 öre. Med tiden blev dessa danstillställningar allt "proffsigare". Man engagerade musiker utifrån och såväl Harry Brandelius som Nisse Lindh och många andra nu välkända artister har stått för dansmusik på Mossens festplats.

Sommaren var en enda lång fest...

När Kurt blev lite äldre - men inte så särskilt mycket - fick han följa med sin far som var en eldsjäl inom kolonin. Pappa Isidor var sekreterare i styrelsen, men hade också ett finger med varhelst det gällde att dra igång aktiviteter av olika slag. Folkdanslaget tex som var oerhört populärt inte minst bland ungdomarna som deltog. Kurt var för liten för att vara med, men hans syskon var desto mer aktiva. Ofta samlades man hemma hos Classons.

- Det var alltid mycket folk hemma och man kände det som om hela sommaren på kolonin var en enda stor fest, säger han.

Den allra första "dansbanan" bestod av en betongplatta. Gubbarna hade förmodligen kommit över betongen någonstans och tyckte den skulle komma till användning. Men det var inte något särskilt lyckat underlag - det slet skor oerhört och det var man inte alltför väl utrustad med på den tiden. Så det blev ganska snart en trävariant, byggd över betongplattan.

Drömmen om saftkobbelt...

Mycket kretsade kring just dansbanan när man var barn. Gottkiosken hade förstås en särskild dragningkraft även om man inte hade så mycket att spendera där. Det var en kolonist på Långvägen som skötte den. "Röde Erik" allmänt kallad. Eftersom han hade mycket kontakt med Kurts far brukade Kurt få hjälpa honom ibland.

- Även om man inte fick smaka så ofta så var det en viss lyckokänsla att få bära gottkartongerna, säger han.

- Det fanns läsk också. Sockerdricka och saftkobbelt. Just saftkobbelt trånade vi särskilt efter. Flaskorna hade en speciell form, som en bowlingkägla. Någon gång kunde man få en saftkobbelt och då var det riktig fest.

- Vi ungar hängde förstås vid dansbanan morgonen efter varje danskväll och letade för att se om någon i dansens hetta råkat tappa några småpengar. Vi hittade några ören då och då. Sedan hjälpte vi städpatrullen att plocka papper och skräp.

Lykttändning var lyckan...

Lykttändningen vid dansbanan var i barnens ögon något alldeles extra. Det var stora gröna emaljerade lampor som pumpades upp och som lyste väldigt starkt. När de tänts hissades de upp i stolpar kring dansbanan.

- Eftersom far var med om inköpet av lamporna hade han passat på att köpa en själv också. Den hängde i en lång böjd stång på tomten och var vår verkliga stolthet.

Störst av allt var midsommar...

- Största evangemanget var förstås midsommarfirandet. Då samlades först alla ungarna för att samla björkris på ängen. Föreningen hade en dragkärra som vi lastade riset på. Sedan gick vi runt till kolonisterna och samlade blommor och alla bidrog från sina rabatter.

När stången var klädd gick alla hem för att göra sig fina. Sedan samlades man upp vid Mossens gård som var lite av medelpunkt i firandet och med musik i täten marscherade man genom kolonin till festplatsen. Någon kolonist hade kontakt med Kristinebergs skola som då var barnhem. Där fanns en gossorkester som anlätades som "tätmusik". På vägen genom området anslöt kolonisterna alltefter som tåget passerade de olika vägarna.

På festplatsen var det dukat långbord för barnen som där blev

"förplägade" till musik. Därefter tog skämttävlingar vid. Säcklöpning, springa med ägg i sked, slå hinkar med vatten som man fick över sig förstås.

Första gången när Kurt var tillräckligt stor för att få delta vann han mot alla odds säcklöpningen. Det blev prisutdelning. Mitt på prisbordet såg Kurt en stor fin pokal. Att den skulle bli hans hade han ingen tanke på, men det blev den. En stor dag för en 8-åring.

Det stora evangemanget var löpning Mossen runt. Brovägen - Skogsvägen - Nyängsvägen - Handelsvägen. Kurt var med och han sprang barfota i gruset allt han orkade, men där vann han inte.

I hämlarna på far...

Kurt lärde känna området väl genom att han ofta följde med sin far. Styrelsen brukade nämligen varje helg gör en runda i kolonin. Det brukade ta sin tid för det blev mycket pratande över staketen. Det var en uppskattad kontakt och styrelsen kände varje kolonist väl - liksom de kände styrelsen. Det uppfattades inte som någon inspektion och det hände mycket sällan att någon råkade ut för påpekanden. Alla var väl medvetna om att lotterna måste hållas i bästa skick. När det ändå någon gång blev påpekande gällde det nästan alltid *flaggan*. Där var man extremt noga. Den fick inte vara trasig eller urblekt och den måste vara nertagen vid solens nedgång eller senast klockan nio. Det var obönhörligt.

Toleransnivån människor emellan var i övrig mycket hög. Kurt minns inte att några blev ovänner, trots att man bodde så tätt på varandra. Då som nu fick man inte bo över vintern i sin stuga. Det fanns ändå en som gjorde det och det blundade man för. Kanske tyckte man det var tryggt med någon som hade uppsikt över området. Han hade dessutom en schäfer som var god vän med Kurt trots att han normalt är rädd för hundar.

Teater och tivoli...

Teater var förstås barnens stora nöje. Det utvecklades så småningom till någon slags revyer där bl a Kurts bröder övade in akrobat- och cirkuskonster. Man hade föreställningar i skogsbacken i andra änden av Brovägen från dansbanan räknat. Den verksamheten pågick även när Kurt hade åldern inne för att få delta, men då hade den utvecklats till "Tivoli". Tävling med ringkastning kring läskedrycksflaskor var ett populärt inslag. Den som lyckades fick läskedrycken. För att få tillgång till läsk sprang pojkarna kring i Abrahamsberg som då var under uppbyggnad, och samlade tomglas. Med tomglasen på cyklarna gav de sig sedan iväg till Sveavägen där det fanns ett bryggeri där de i utbyte mot två tomflaskor fick en läskedryck i engångsglas. Med lite inträde också lyckades man finan-

siera det hela. Men det tog ett abrupt slut sedan man mer "professionellt" annonserade sitt tivoli via en stor skylt i trädtopparna över Mossen. Då sade styrelsen stopp.

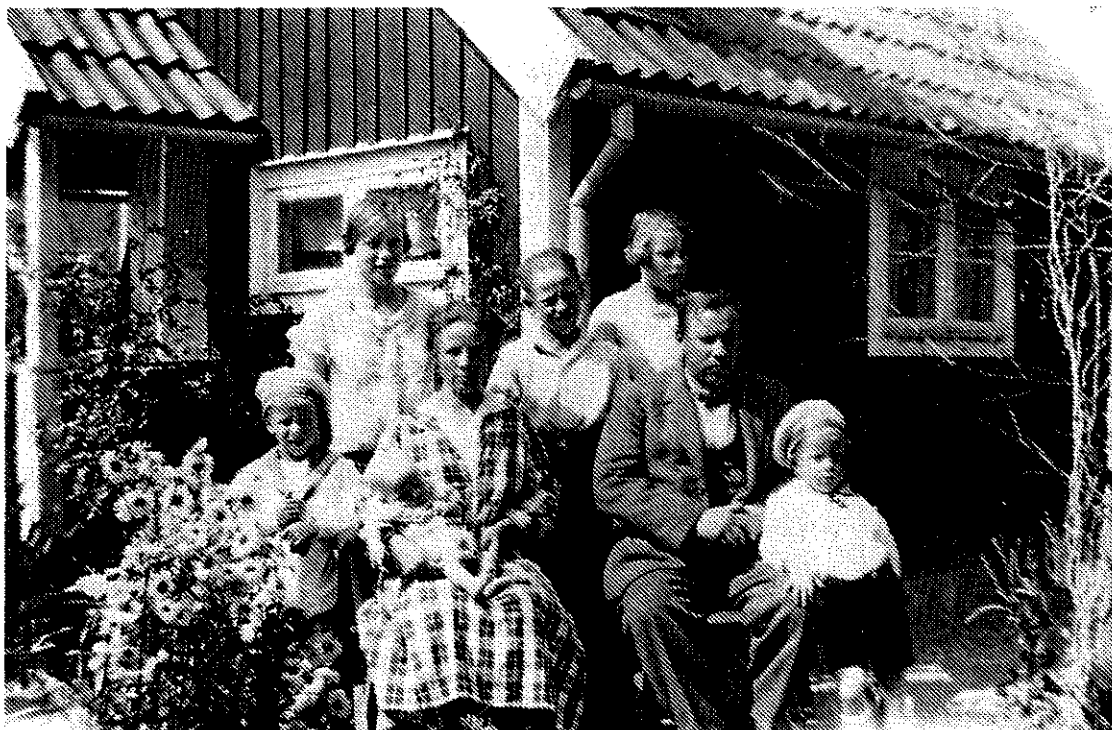
Händelserna...

Till *händelserna* hörde när fiskhandlare Forsberg, som bodde på Ängsvägen, kom med sin Chevrolet -27. Då mötte Kurt honom på mornarna vid Alvik och följde med runt. Han fick springa in i stugorna och tala om att nu var fiskbilen där. De for också runt i villaområdena däromkring och i andra förortsområden. Någon betalning var det inte tal om, men en och annan gratisböckling smakade alltid bra.

Till stor glädje för alla barn började också en glassgubbe dyka upp med låda på magen. Då gick larmet och alla ungar rusade till. Kurt som hade en snäll far fick då köpa pinnar till hela familjen. 10-öres vanligtvis, men någongång 15-öres med choklad.

Bröderna Boman på Ängsvägen-Blomstervägen var också välkända personer. De var eldsjälar i Mossen IF som var mycket aktiv. Det tävlades på idrottsplatsen och man mötte andra föreningar i klubbmästerskap.

-Det är med så stor glädje jag minns min barndom i Mossen, understryker Kurt. Det hände så mycket, och det var så spännande.

Hela den Classonska familjen samlad framför kolonistugan, som rymde dem alla. Kurt är minsingen i famnen.

Roine Ingnäs

I likhet med Elvi och Kurt minns Roine, som tillhörde 50-60-talets Mossenbarn, framför allt festerna.

-Det var sommaren höjdpunkter, understryker han. Särskilt midsommaren. Och då är det Iris Hulterstedt han bäst minns. Hon var styrelseledamot i 19 år. Men hon var också den som samlade barnen, skrev små verser, sydde dräkter och övade med barnen som sedan fick framträda på midsommardagen inför en talrik publik på festplatsen.

- Jag minns att vi föreställde olika växter och blommor och vi var väldigt stolta över all uppmärksamhet vi fick. Det var en oerhörd känsla att stå där inför en "stor" publik. Sedan fick vi som medverkat glass.

- Midsommardagen var "jättegrejen". Då var det skämttävlingar uppe vid skidbacken. Först damer och herrar och sedan barnen. Pannkaksätning med bakbundna händer väckte stort jubel. Det var mycket sylt på pannkakorna. Efter prisutdelningen framförde vi vår kabaré och så dansades till tolv på natten.

"Kamp på liv och död..."

-Det var överhuvudtaget populärt med tävlingar, noterar Roine. Pilkastningen var exempelvis en kamp "på liv och död". I början av 1950-talet instiftade någon på Handelsvägen ett pris - en silvertallrik. Sedan tävlade man mellan de olika vägarna. Fem damer och fem herrar från varje väg tävlade i början av juli. Det var ett stort evangemang. Mycket publik och konferencier med mikrofon som talade om vilka som kastade och resultaten. Resultaten lades ihop för varje väg och det blev prisutdelning. De som hade de bästa individuella resultaten gick till final. Den avslöpte alltid vid sommartinget, dagen efter höstfesten.

-Då var det full fart. Alla kom för att heja fram "sina" kolonimästare och det var blodigt allvar. Inte sällan uppstod det vilda diskussioner om huruvida en pil mitt på linjen var en nia eller en tia. Det tävlades även mot andra kolonier.

För ungdomarna, pojkar då främst förstås, var det fotboll som gällde. Man spelade på idrottsplanen vid Grundläggargvägen. Ström på Ångsvägen var en idog tränare. Även i fotboll hade man turneringar mot andra koloniområden. En gång, minns Roine, spelade de mot Listudden söder om stan. I första omgången fick de ordentligt med stryk. Trots detta var det allmän uppställning när de skulle åka på returmatch. En karavan av bilar följde med för att heja fram Mossenpojkarna. Fika hade de dessutom med och bjöd på.

Spännande vardag...

Det var naturligtvis inte fest varje dag, men även vardagen erbjöd en rad spännande saker.

-Man kände de flesta och det fanns många att prata med. Många personligheter som kunde en massa saker. Händiga. Som Juhlin till exempel. En gammal sjöman som var något av allt-i-allo på området och som ungarna gärna följde i hälsarna. Han skötte kranar och träd-besprutning och inte minst "bränningen". Och han visste allt om allt möjligt.

Bränningen skedde på tippen som då fanns ovanför nuvarande idrottsplatsen. Dit fick man bära sitt trädgårdsavfall någon viss helg, betala en mindre avgift - 4-5 kronor på 60-talet - och så skötte Juhlin om bränningen.

- Men tippen var även i övrigt ett kärt tillhåll. Där hittade vi mest spännande prylar och det kom ju nytt varje dag att undersöka. Ett bilvrak kunde exempelvis var rena lyckan för oss småpojkar.

Tippen försvann i samband med omläggningen till högertrafik då man röjde av där för att ställa iordning parkering. Där skulle folk kunna ställa ifrån sig sina bilar under den tid man inte fick köra i stan. Det blev massor av parkeringsrutor - men några bilar syntes aldrig till.

Bland andra kolonister Roine minns var en man som hette Johansson.

- Han måste ha varit urgammal, konstaterar Roine. Han hade så mycket att berätta. Omorstrejken 1909 t ex. Och Roine fick en bok om olympiaden 1912 som Johansson hade varit med på. Den boken har han fortfarande kvar. Och som han odlade. Varenda plätt på tomten var utnyttjad.

Ett äldre tyskt par odlade också enormt med grönsaker minns Roine. Man fick hämta gödsel i stallet på den tiden och mannen hade tillverkat en specialkärra med höga sidostycken - högre än han själv. Det var alltid lika spännande när han kom med den fullastad utför backen. Skulle han klara trottoarkanten till Långvägen eller ej? Alla barn var på benen för att se. Någon gång hände det att de fick ila till undsättning.

Fortfarande bodde de allra flesta hela sommaren i området och fortfarande var det ganska många barn. Det innebar att det var ständigt liv och rörelse. De flesta kände varandra och man rörde sig ganska mycket runt på området.

Samlingspunkter...

Förutom festplats och idrottsplats fanns en rad andra samlande punkter.

På Enstigen bodde några som hade kaffehandel hemma hos sig. Drickabilen kom en gång i veckan och fiskbilen varje onsdag och lördag. Då blev det köbildning. Speciellt eftertrakad var den färska fisken. När styrelsen ville förbjuda bilen att köra på området blev det rena brandtal på sommartinget. Roine har också ett svagt minne av en blå isbil - fortfarande var kylskåp okänt som bekvämlighet, men det fanns de som hade isskåp.

Men det stundade nyare tider. TV gjorde sitt intåg. Det fanns fortfarande bara el i föreningshuset - gamla affären som föreningen fått överta i mitten av 60-talet. Dit inköptes nu en TV-apparat som blev den nya samlingspunkten. Man fick stoppa i en slant och titta. och de vuxna alternerade som TV-vakter.

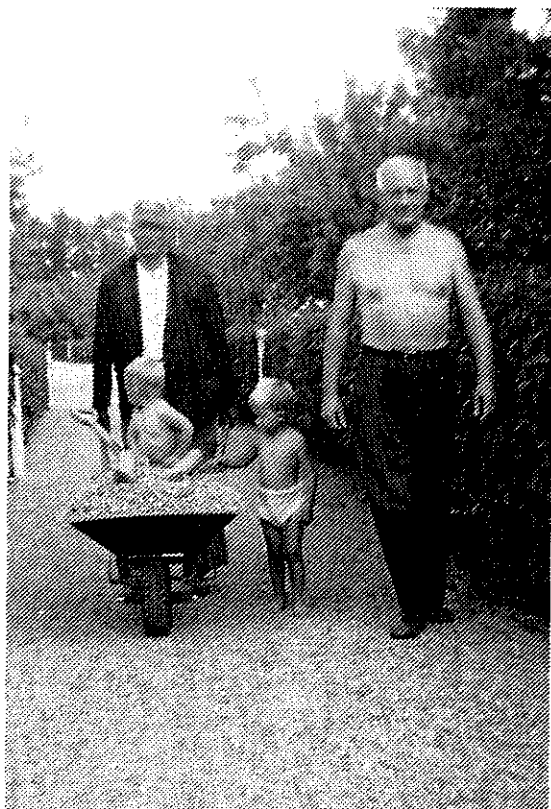
- När det var final i fotbolls-VM 1966 gick man man ur huse, minns Roine. Alla lyckades inte tränga sig in. Trångt blev det också på lördagarna när många ville se 10 000 kronorsfrågan. Då var det stäplats som gällde.

I slutet av 60-talet började verksamheterna att tunna ut. Allt färre bodde kvar i sina stugor, det blev färre barn. Detta trots att man då fått så många förbättringar och allt blev bekvämare.

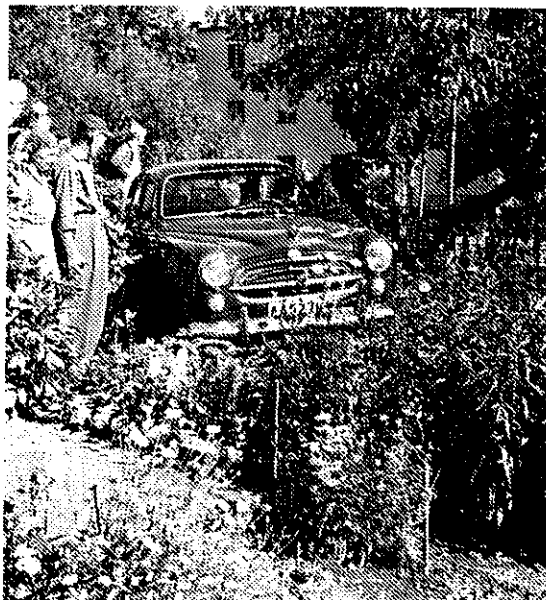
-Men det är bra att området behållit sin karaktär genom åren tycker Roine. Det är en tillgång att det inte kan bli spekulationsobjekt utan att vanliga människor kan skaffa sig en liten oas här ute.

Ny generation...

Själv bor nu Roine där med sin egen familj från det att skolan slutar och till den börjar igen. Hans barn tillhör dagens Mossenbarn och kanske kan de till 100-årsjubileet berätta lika exotiskt om 80- och 90-talen som Elvi och Kurt om 20-30-talen och pappa Roine om 50-60-talen.

Roine får åka i Juhlins skottkärra. Lekkamraten Mikael, barnbarn till grannen Hugo Berg är med.

Hoppsan - där kom det plötsligt en bil rakt in i Antonssons trädgård. Visst hände det saker även 1959.

Stora Mossens koloniområde 1991, sett från festplatsen. Väl inbäddat i fruktträdens grönska - många av dem är jämnåriga med området.

Denna skrift har producerats speciellt till Stora Mossens 75-årsjubileum med benägen medverkan av Elvi Flodin, Kurt Classon, Roine Ingnäs, Inga Holborn, Iris Hulterstedt och många fler " mossenbor" som hjälpt till att få pusselbitar att hamna på plats. Sammanställning, redigering, lay-out och desktoparbete har gjorts av Marianne Iliste. Nykopia har tryckt i en upplaga av 500 ex 1991.